

Keywords: *musical talent, musicality, pedagogy of musicality, folk song, pedagogical ideas of M. Leontovych.*

УДК 78.071.2(477)(092)

Козачук О. С.

КАТЕРИНА АЛОЇЗІВНА ЗАЙЦЕВА: СТОРИНКИ ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ

У статті висвітлюються деякі сторінки творчої біографії талановитого українського педагога-музиканта Катерини Алоїзівни Зайцевої. Розглядаються особливості її багатогранної культурно-освітньої діяльності, роль і місце у мистецькому просторі Полтави останньої чверті XIX - початку XX ст. Подаються (частково) програми концертних виступів піаністки. Узагальнюються відомості щодо внеску мисткині у становлення та розвиток музичного життя Полтави вищезазначеного періоду.

Ключові слова: *Катерина Зайцева, піаністка (солістка, концертмейстер, ансамблістка), педагог, музично-громадський діяч.*

Ім'я Катерини Алоїзівни Зайцевої добре відоме музикознавцям, що досліджують історію музичної культури Полтавщини: представниця музично-педагогічної родини Єдлічків, талановита учениця Г.Єсипової, універсальна, з артистичним довголіттям, піаністка, досвідчений педагог, активний музично-громадський діяч. Яскравою зіркою засяяла на небосхилі вітчизняної музичної культури початку XX століття дочка К.Зайцевої – Олена, Зайцева-молодша, одна з перших українських піаністок, чиє ім'я увічнене на мармуровій дошці відзнаки Московської консерваторії (46-й вип., 1916).

Уривчасті повідомлення щодо концертної діяльності К.Зайцевої зустрічаємо на сторінках щомісячника «Русская Музыкальная Газета», двотижневика «Музыкальный труженик», «Музыкального календаря» А.Габриловича, газетної преси Полтавщини («Полтавские Губернские Ведомости», «Полтавский Вестник» та ін.). Деяко дізнаємося із матеріалів А.Ромашкевича. В українській музикознавчій літературі другої половини XX – початку XXI століть стисло інформацію щодо митсецьких уподобань К.Зайцевої знаходимо у працях С.Бояренцева, Л.Кауфмана, А.Литвиненко, В.Оголевця, В.Тесленко та ін. Лаконічні біографічні дані Зайцевої присутні у словниках І.Лисенка, В.Щепакіна. Хоча в останні роки збільшилася кількість опублікованих праць, присвячених становленню і розвитку музичного життя Полтави останньої чверті XIX - початку XX століття, проте життя і творча біографія К.Зайцевої до цього часу залишається мало висвітленою у вітчизняній музикознавчій літературі. Вважаємо за необхідне систематизувати існуючі в дослідницькій літературі матеріали і додати нові, віднайдені у доступному для автора пошуковому просторі.

Катерина Алоїзівна Зайцева (? - ?) з'явилася на світ у Полтаві у родині відомого у 50-х – 70-х рр. на Україні музиканта Алоїза Венцеславовича Єдлічки, який відіграв значну роль в історичному процесі розвитку українського піанізму [7,с.91.]. Зростала і виховувалася разом із братом, Ернестом (1855, Полтава), який згодом стане видатним, із європейським ім'ям, педагогом-музикантом (серед його учнів засновник Харківської фортепіанної школи П.Луценко). Невідомо, хто був первістком у подружжя Єдлічків. Рік народження Катерини, як і рік її смерті, в енциклопедійних довідниках не зазначено. Але свою трудову діяльність вона розпочала у 1876 році, коли її брат, Е.Єдлічка, закінчив фізико-математичний факультет Санкт-Петербурзького університету і вступив для отримання другої вищої освіти до Московської консерваторії. Це дозволяє припустити, що різниця у віці між братом і сестрою була невеликою. До того ж і на фотографії 1905 року К.Зайцева виглядає (трохи молодшою або старшою) п'ятдесяти п'ятирічною жінкою.

Конкретних матеріалів про дитячі та підліткові роки, навчання музиці, перші фортепіанні враження Катерини Зайцевої не віднайдено. Можемо припустити, що саме

батько, А.Єдлічка, який здобув блискучу музичну освіту в одному із найдавніших вищих музичних навчальних закладів Західної Європи (Празька консерваторія, 1837-1842, кл.Б.Вебера, кл.Дж.Гордіджані), відіграв важливу роль у розвитку мистецького хисту своєї талановитої доньки. Через своїх вчителів Єдлічка був міцно пов'язаний із найкращими художньо-педагогічними традиціями західноєвропейської музичної школи. Богемський композитор і педагог Б.Вебер увійшов у мистецький простір Західної Європи як організатор музичного життя у Чехії та перший ректор Празької консерваторії, яку він очолював упродовж трьох десятиріч (1811-1842). За цей час із її стін вийшли такі уславлені митці, як Г.Зонтаг (Росія), Я.Калливода, Й.Славік, артистична діяльність яких знайшла гарячий відгук у серцях Ф.Шопена та Р.Шумана. У захваті від Б.Вебера був його учень І.Мошелес. Незважаючи на відмінність художніх смаків, Мошелес залишився відданим своєму вчителю і не шукав згодом, після закінчення навчання, других педагогів, а самостійно вдосконалював свою гру шляхом власної праці та вдумливого аналізу гри інших піаністів-виконавців [4, с.372]. На знак найглибшої пошани та найщирішої любові до наставника І.Мошелес присвятив Б.Веберу свій найпопулярніший фортепіанний цикл Етюди оп.7, який і до тепер зберігається у педагогічному репертуарі. Мистецький хист Дж. Гордіджані, серед учнів якого Т.Штольц, одна із видатних оперних співачок другої пол. XIX ст. і найкрупніша виконавиця у операх Дж.Верді, високо цінував Г.Берліоз. Французький маестро залічував італійського педагога до кола своїх «празьких» друзів.

Таємничий світ музики відкрився маленькій Катрусі ще у ранньому дитинстві. Батько чудово грав на роялі (він, на думку І.Лисенка, «давав перші концерти фортепіанної музики в Полтаві»), був добре обізнаний із високими зразками західноєвропейської фортепіанної та вокальної літератури, мав гарний голос, знав безліч слов'янських пісень, влаштовував домашні музичні вечори, брав участь у благодійних концертах та ін. Плідна діяльність батька, яка проходила на очах у дівчинки, багато в чому визначив коло її майбутніх інтересів і дала поштовх для вибору свого творчого шляху. Своім головним обов'язком А.Єдлічка вважав розвиток музичних здібностей яскраво обдарованих сина і доньки. Навчав їх любові до музики. Намагався об'єднати у процесі опанування навичками фортепіанної гри завдань технічного виховання з вимогами загального музичного розвитку учня. Велике значення надавав ансамблевій грі. Він сам особисто брав участь у концертах як ансамбліст. Високий рівень виконавської майстерності демонстрували і його вихованки Полтавського інституту шляхетних дівчат, про що свідчать позитивні відгуки на їх виступи які з'являлися на сторінках «Полтавских Губенских Ведомостей» та «Киевлянин».

Домашня музична освіта, яку здобула К.Зайцева під керівництвом батька, була настільки ґрунтовною, що згодом продовжила своє навчання у Петербурзькій консерваторії (кл.Г.Єсипової) [14,с.113]. Славнозвісна піаністка-педагог висувала високі вимоги щодо загального рівня розвитку і підготовленості своїх майбутніх студентів. За спогадами С.Майкапара: «...в клас до себе вона приймала лише особливо обдарованих учнів» і влаштовувала своєрідні прийомні іспити для бажаючих вступити до її класу. Новачки спочатку грали свою програму, а потім Ганна Миколаївна пропонувала для виконання ще яку-небудь повільну частину бетховенських сонат, бо вважала, що «...музикальність більш за все розкривається у виконанні саме цих повільних частин, вона... приймала тільки тих, хто в цьому відношенні задовольняв її вимоги» [11,с.181].

Заняття у класі видатної артистки мали вирішальне значення для подальшого зросту і формування художнього смаку К.Зайцевої. У величезному репертуарі Єсипової були майже всі твори Шопена, безліч – Шумана, Шуберта, Брамса. Особливо ж славилася піаністка інтерпретацією фортепіанних опусів Баха, Моцарта, Бетховена. Прославилася як незрівнянна виконавиця мазурок Шопена, по справжньому глибокий інтерес і своєрідну інтерпретацію продемонструвала у виконанні творів Ліста (Концерт Es-dur, Фантазія на угорські народні теми, етюд f-moll, ряд рапсодій і транскрипцій). Була першою жінкою у Росії, яка наважилася виконати у концертах найвеличнішу із сонат Бетховена - № 29 оп.106 B-dur (Велика соната «für das Hammerclavier»).

Свою трудову діяльність К.Зайцева розпочала у 1876 році на посаді викладача музики Полтавського інституту шляхетних дівчат. Один із найстаріших навчальних закладів такого роду на Україні, було засновано у 1818 році з ініціативи княгині В.Репніної, дружини полтавського генерал-губернатора князя М.Репніна. За відсутності у губернському центрі (до початку ХХ ст.) спеціалізованих музичних навчальних закладів, інститут відігравав поряд з Петровським кадетським корпусом, Духовною семінарією, Синодальними регентськими курсами, суттєву роль в освітній та просвітницькій сферах Полтавщини [8,с.170].

Головною турботою кн.В.Репніної з перших кроків на шляху реалізації свого задуму був пошук «начальниці з французькою освітою та належних викладачів мистецтв» [15,с.288]. До викладання музики адміністрація інституту традиційно запрошувала «солідних музикантів». Ціла епоха у житті учбового закладу пов'язана із ім'ям А.Єдлічки. Упродовж багатьох років (1847-1892) він провадив «скромну, позбавлену галасу та реклами роботу» по вихованню вітчизняних музичних кадрів – любителів музики, учасників домашнього музикування, а іноді й майбутніх музикантів-професіоналів [7,с.91]. Випускні програми вихованок Інституту шляхетних дівчат 1851 року свідчать, зокрема, про те, що із стін аристократичного закладу виходили професійно підготовлені виконавиці і лише умови та умовності громадського життя того часу не дозволяли багатьом із них зробити належну артистичну кар'єру [19,с.130,131]. У професійну педагогіку вступили кращі з вихованок закладу – сестри О. Г. та М.Дейтрих, О.Путузова, О.Швабе. Після підвищення своєї кваліфікації у Харкові (1887), повернулася викладачем музики у стіни своєї alma mater О. Шейдеман (дружина П.Мирного).

Праця під наглядом батька відіграла велику роль у формуванні особистості Зайцевої-педагога. Під його керівництвом набувала практики викладання фортепіанної гри. Разом обговорювали актуальні питання фортепіанної педагогіки. Складала у своєму серці кожне його слово, кожну його пораду, які увійшли до золотого фонду тих «матеріалів», на засвоєнні досвіду яких Зайцева вдосконалювала згодом свою майстерність. Позитивним був також і вплив оточуючого середовища. Серед колег К.Зайцевої чимало талановитих педагогів-музикантів, які виявили свій хист у різних сферах творчості - Г.Адешелідзе, Ф.Базилевич, М.Вонсовський, Л.Лісовський, М.Милорадович, Ф.Попадич, І.Різенко, П. Щуровський.

Педагогічну діяльність К.Зайцева органічно поєднувала з виконавською. За матеріалами В.Щепакіна, з кінця 1870-х рр. вона проводила у своєму будинку домашні вечори. Згодом виступила ініціатором створення у Полтаві камерного гуртка. До складу творчого колективу входили провідні музиканти-професіонали Полтави, «серйозні знавці і поціновувачі» музичної класики – М.Вонсовський (віолончель), П.Климентов (альт), М.Волинський (скрипка). Незмінною виконавицею партії фортепіано була господиня дому – К.Зайцева. За рівнем художньої майстерності камерний гурток набув репутації одного із найкращих серед аналогічних зібрань губернського міста [5,с.7]. Секрет творчих успіхів ансамблів полягав, мабуть, у тому, що вони виробили єдину творчу концепцію, яка увібрала в себе найкращі сторони мистецького обдарування кожного з чотирьох музикантів. Свій художній хист Зайцева-ансамблістка яскраво виявила у тому, що враховувала специфіку відмінностей звучання струнних інструментів, а також тактичність щодо звучності роялю у сполученні із тембром скрипки, віолончелі, альту. Подальшу діяльність у ролі ансамблістки К.Зайцева продовжила у рамках Полтавського музичного гуртка (1889 - 1897), заснування якого – одне із найплідніших за своїми художніми наслідками для музичного життя Полтави починань.

Статут творчого об'єднання було затверджено 12 грудня 1889 року, а відкриття новоутвореного товариства відбулося 17 березня 1889 року. Успішній роботі сприяв організаційний бік роботи гуртка – музиканти-виконавці входили як до розпорядчого комітету (В.Вебель, І.Перейма), так і до музичної комісії (І.Вонсовський, Е.Ейзлер, Л.Рот). Гурток об'єднав найкращі місцеві музичні сили Полтави – професійних музикантів, «серйозних» аматорів музики і складався з двох відділень (вокально-хорового, керівник А.Єдлічка;

оркестрового, керівник Р.Шуппель). Про актуальність створення новоутвореного творчого об'єднання і його популярність у музичному середовищі Полтави свідчить той факт, що наприкінці 1891 року до його складу входило 217 осіб. У своїй роботі гурток домогся найвищих результатів. На знак пошани і поваги до творчої діяльності його керівників, А.Єдлічку та Р.Шуппеля, рішенням загальних зборів було обрано Почесними членами.

Дебют товариства був блискучий! Лише у перший рік свого існування Музичний гурток організував проведення дванадцяти культурно-мистецьких заходів (концертів, музичних зібрань, вечорів), один з яких відбувся в Інституті шляхетних дівчат. Партнерами К.Зайцевої по виступах у фортепіанних ансамблях (у чотири та вісім рук) були Г.Адешелідзе, М.Рот, О.Шейдеман (Рудченко); квартетах, квінтетах - Е.Ейзлер (перша скрипка), С.Зайцев (друга скрипка), О.Лебединський (альт), М.Вонсовський; І.Перейма, Р.Шуппель (віолончель).

Учасники інструментального відділу Музичного гуртка не залишалися у своїй діяльності в рамках суто «місцевих музичних інтересів», а були у руслі найцікавіших мистецьких подій художнього світу країни. Восени 1889 року у багатьох містах Росії (Петербурзі, Москві, Києві, Вільно, Харкові, Одесі, Єкатеринбурзі) широко відзначався ювілей Ант.Рубінштейна з нагоди п'ятдесятиріччя його артистичної діяльності. Свого апогею святкування досягло під час урочистостей у Петербурзі, яке проходило протягом шести днів (29 листопада – 4 грудня). Про зворушливу атмосферу, яка панувала у залі під час ювілейного концерту (під орудою П.Чайковського), велику любов, яка об'єднувала вдячних шанувальників мистецького хисту Ант.Рубінштейна, свідчив, згодом, у своїх мемуарах М.Фіндейзен: «...Важко передати почуття, що я пережив у ту мить, коли посеред привітання публіки – невщухаючих овацій і захоплених вигуків – до свого стільця підійшов великий артист-ювіляр. Як і всі присутні я встав, повернувся до нього обличчям... глибоко схвилюваний тієї миті, я лише щиро жалкував, що якесь безглузде дотримання пристойності не дозволяло мені поцілувати його велику руку...» [1, с.242]. У Полтаві музичний вечір, присвячений великому артистові-ювіляру, відбувся 19 листопада 1889 року (зал Полтавського дворянського зібрання). До програми концерту увійшли виключно твори композитора-піаніста (постійне місце у репертуарі К.Зайцевої посів один із камерно-інструментальних опусів А.Рубінштейна, тріо F-dur). Культурно-мистецький захід Гуртка мав великий громадський резонанс: «Завдяки просвітницькій ініціативі Полтавського музичного гуртка і наше місто належним чином вшанувало» визначного музичного діяча, - сповіщали своїх читачів оглядачі московського театраль-но-художнього журналу «Артист» [18, с.202].

Гурток став важливою подією у мистецькому житті усіх музикантів Полтави, одним із могутніх стимулів пошвавлення культурного життя губернського міста, осередком популяризації високих зразків класичної музики, сприяв підвищенню професійного рівня виконавської майстерності та вихованню освічених слухачів музики. Це був дуже вдалий крок вперед щодо організації музичного життя Полтави. Творче об'єднання полтавських музикантів випередило створення у Полтаві «Товариства аматорів симфонічної музики» (у першому концертному сезоні якого брала участь К.Зайцева) і стало однією із сходинок на шляху до утворення Полтавського відділення ІРМТ (активною учасницею музичних зібрань якого протягом декількох концертних сезонів також була К.Зайцева).

Творче життя полтавської мисткині кінця ХІХ – поч. ХХ ст. характеризується широким спектром її культурно-освітньої діяльності, багатогранністю інтересів, про що свідчать вибірки із щоденників А.Габриловича. За його матеріалами, Зайцева - «вчитель гри на фортепіано», «акомпаніатор», «музичний виконавець», «одна із організаторів Товариства камерної музики», «викладач музики» [10, с.150-172]. Вона дає сольні концерти, акомпанує виконавцям-інструменталістам всеросійської та європейської слави, виступає із симфонічним оркестром, працює з вокалістами, продовжує займатися педагогічною роботою, бере активну участь у благодійних заходах. З роками розширюється також коло музичних діячів, з якими К.Зайцева активно співпрацює.

У 1897 році після концертних мандрівок по містах Західної Європи та Росії (Берлін, Відень, Дерпт, Москва, Париж, Петербург, Рига) до губернського міста повертається

талановитий скрипаль-віртуоз Д.Ахшарумов. Сповнений неабиякою творчою енергією і «захоплюючих задумів», він заходився над організацією у Полтаві симфонічного оркестру, який спочатку існував на любительських засадах. Можливість створення симфонічного колективу усвідомлювала також і полтавська прогресивна інтелігенція. У вересні 1897 року було схвалено статут Полтавського товариства любителів симфонічної музики. Керівником і диригентом оркестру було одноголосно вибрано Д.Ахшарумова. Восени 1899 року Товариство любителів симфонічної музики було перетворено на Полтавське відділення ІРМТ. Д.Ахшарумов зробив особливий внесок у справу популяризації та розвитку музичного мистецтва не лише на Полтавщині, а й далеко за її межами. Він згодом уперше в історії музичної культури Росії здійснив масштабні концертні подорожі із Полтавським симфонічним оркестром по багатьох містах тодішньої імперії.

У Полтаві виступи симфонічного колективу проходили в приміщенні міського театру ім.М.В.Гоголя (зал на 1100 місць). З оркестром виступали А.Аренський, Г.Бергер, Н.Головня, М.Лисенко, О.Немеровський, Є.Ромбро. Зі співпрацею із симфонічним оркестром Полтавського відділення ІРМТ пов'язана також і сторінка творчої біографії К.Зайцевої. До репертуару піаністки увійшло все найкраще, що було у світовій фортепіанній літературі. У одному з концертів Полтавського товариства любителів симфонічної музики К.Зайцева виконала у супроводі симфонічного оркестру (під орудою Д.Ахшарумова) Другий f-moll-ний концерт Ф.Шопена. Яскраві виконавські дані продемонструвала, виконуючи Перший Es-dur-ний концерт Ф.Ліста (1901 рік, III симфонічне зібрання Полтавського відділення ІРМТ). У тому ж концертному сезоні полтавчани слухали у виконанні К.Зайцевої Другий g-moll-ний концерт К.Сен-Санса (22 січня 1902 рік, V симфонічне зібрання Полтавського відділення ІРМТ).

Активною була участь Зайцевої-піаністки не лише у роботі симфонічних, а й камерних зібрань Полтавського ІРМТ. У її концертних програмах - квартет d-moll В.Моцарта, тріо F-dur А.Рубінштейна (11 квітня 1906 рік, III Квартетне зібрання Полтавського відділення ІРМТ); квартети g-moll Й.Гайдна, As-dur М. Іпполітова-Іванова (1907 рік, V концертне зібрання Полтавського відділення ІРМТ). Майстром художнього ансамблю виявила себе Зайцева у виступах із інструменталістами всеросійської слави. У дуеті з О.Вонсовською прозвучала «Крейцера соната» Л.ван Бетховена, найскладніший у ансамблевому відношенні опус німецького генія (27 березня 1899 рік, VI симфонічне зібрання Полтавського відділення ІРМТ). У роботі над сонатою, К.Зайцеву-концертмейстера, ймовірно, надихало те, що першим виконавцем фортепіанної партії був сам автор. Акомпанувала полтавська піаністка і В.Алоїзу-Музиканту (1901), мистецький хист якого надзвичайно високо цінував П.Чайковський (інструменталіст виконав свого часу під орудою композитора його «Варіації на тему рококо для віолончелі з оркестром»).

Восени 1903 року К.Зайцеву запрошено до роботи над постановкою дитячої опери «Іменини Рози» (муз. Л.Лісовського, лібр. М.Вонсовського). Опера увійшла складовою до великої концертної програми влаштованого Товариством взаємодопомоги колишнім вихованцям Петровського Полтавського кадетського корпусу (вистава відбулася у Полтаві 1 грудня 1903 року). Участь у заході, сповіщали на сторінках свого видання оглядачі «Полтавського Вестника», брали «кращі сценічні, вокальні і музичні сили Товариства...», а «самий вечір обіцяє бути, безсумнівно, одним із найцікавіших у теперішньому сезоні». Опера-казка була створена Л.Лісовським виключно для жіночих голосів і розрахована на широке коло виконавців: вокальні та хорові партії писалися для початківців-аматорів без певного досвіду концертних виступів, з урахуванням, за свідченням автора, «скромних» можливостей, «недосвідчених сил» вихованок Полтавського інституту шляхетних дівчат. Цікавий для дитячого сприйняття сюжет, поетичні персонажі (Біла, Рожева, Чайна рози, Мак, Незабудка, Шипшина, Фея, Жабенятко, Польові квіти та ін.), нескладні вокальні та хорові номери, граціозні танцювальні композиції, стисла форма самого твору, чудова музика, у якій автор виявив сповна свій мистецький хист – «багато смаку, знань і таланту» - сприяли тому, що опера мала «гучний і заслужений успіх». Оркестр виступав під орудою Л.Лісовського. Партію рояля виконувала К.Зайцева. Через місцеву пресу на сторінках

«Полтавського Вестника» Л.Лісовський висловив «глибоку вдячність» персонально К.Зайцевій та усім особам, які брали участь у постановці спектаклю і сприяли композиторському успіху автора.

Тісні творчі контакти єднали К.Зайцеву із викладачем сольного співу та керівником оперної студії Полтавського музичного училища Ф.Левитський (Левицьким). Восени 1907 року музична громадськість Полтави відзначала перший ювілей педагога-вокаліста – десятиріччя своєї педагогічної діяльності. Учнями навчального закладу була виконана опера Ц.Кюї «Син Мандарина», акомпанувала - К.Зайцева. Успішний виступ сприяв подальшій плідній роботі творчого колективу. Збагачувався оперний репертуар, а згодом проводилися численні концертні подорожі студійців по містах Дніпропетровщини, Донеччини, Полтавщини, Харківщини, які проходили « з добри артистичним, з повним художнім успіхом».

Важливим джерелом, щодо висвітлення культурно-освітньої діяльності К.Зайцевої, можуть бути мемуари українського музикознавця і композитора В.Оголевця, який вважав своїм професійним обов'язком «правдиво відтворити реальну картину музичного минулого Полтави, щоб належним чином спрямувати увагу дослідника». Матеріалами музикознавця користувалися у своїх роботах Н.Грицюк, К.Данілова, Л.Кауфман [14,с.113]. Хоча для спогадів характерна ескізність викладу, проте вони насичені іменами, датами, характеристиками, стислим викладом подій, свідком і учасником яких був автор. В.Оголевець залічує К.Зайцеву до «музикантів високої кваліфікації», «серйозних знавців та поціновувачів музичної класики» і ставить її у списку невеличкої групи талановитих полтавських піаністів на перше місце. «За період з 1897 по 1927 рр., - пише мемуарист, - в різні часи в полтавських камерних і симфонічних оркестрах виступали такі музиканти високої кваліфікації: 1. Піаністи – 1) К.А.Зайцева, 2) О.С.Зайцева (її дочка), 3) Л.Л.Лісовський, 4) М.Д.Онацевич, 5) М.А.Шимкова, 6) І.Г.Ейзлер» [14,с.116,117]. Таке ж свідчення щодо високого рівня професійної майстерності знаходимо в кореспонденції з Полтави, яку було уміщено в «Русской Музыкальной Газете» [13,с.827]. Про високий рівень конкурентоспроможності Зайцевої-піаністки свідчить і такий факт - хоча піаністичне оточення К.Зайцевої із плином часу змінюється (у бік збільшення або зменшення кількості нових облич), проте її ім'я завжди присутнє у творчій команді полтавських інструменталістів-виконавців.

До провідних професійних музикантів Полтави кінця XIX - початку XX ст., «найактивніших учасниць-виконавців» усіх творчих об'єднань, які існували у Полтаві у той час, «найактивніших музично-громадських діячів» вищезгаданого періоду залічує К.Зайцеву сучасний музикознавець А.Литвиненко [9,с.87]. На її думку, К.Зайцева – «талановита учениця Г.Єсипової», «одна з найкращих піаністок у Полтаві», якій поряд із М.Християновичем, автором «Писем о Шопене и Шуберте» (М.,1876) та українським піаністом і педагогом О.Немеровським належала «помітна роль в активізації музичного життя міста» [9,с.168,171].

1907 рік ознаменувався у творчій біографії піаністки приємною датою – тридцятиріччям артистично-педагогічної діяльності, яку було урочисто відзначено музичною громадськістю Полтави. Ювілей згуртував численних шанувальників таланту К.Зайцевої. Урочистості спочатку проходили у стінах Полтавського інституту шляхетних дівчат, а згодом - у стінах будинку педагога-музиканта, куди зібралися депутації від різних установ міста. Теплими були і слова оглядача «Музыкального труженика» з нагоди творчого ювілею мисткині: «1-го жовтня відбулося тридцятиріччя артистичної та педагогічної діяльності піаністки К.А.Зайцевої. Ювілярша всю свою нелегку діяльність віддала Полтаві. Учениця Єдлічки, п.Зайцева відзначалась завжди не лише невтомністю у ролі піаністки та викладача. Чимало вона попрацювала на користь та добродійність, виявляючи при цьому гуманне поривання служити громадській справі» [2,с.13]. Ці рядки свідчать про високу оцінку і визнання багатогранної діяльності К.Зайцевої, про її особливе місце у мистецькому просторі Полтави.

Початок ХХ ст. був багатим для полтавчан на концерти гастролуючих піаністів. Тут виступали А. Аренський, Й.Гофман, О.Зілоті, М.Лисенко, С.Рахманінов, Арт. Рубінштейн. Тож для місцевих піаністів вихід на концертну естраду, з якої лунали твори у виконанні улюбленців великих міст Європи та Росії, був без перебільшення подвійним іспитом. 16 грудня 1907 року К.Зайцева виступила з концертом на користь Полтавського Дамського благодійного товариства, яке було засновано у 1875 році з метою покращення морального і матеріального стану бідних полтавчан (надавання можливості для опікування та виховання сиріт, надання грошової допомоги, одягу, їжі тим, хто не мав можливості придбати їх власною працею, забезпечення нужденних медикаментами. На думку Л.Лісовського, виступ Зайцевої був кращою квіткою у «букеті вечора». Про виступи піаністки з сольними концертами свідчать також матеріали І.Лисенка та В.Тисленка.

Наступні, після ювілейної дати К.Зайцевої, роки були не менш насиченими у її творчій біографії. В історію музичного життя Полтави початку ХХ століття К.Зайцева увійшла як одна із співзасновниць та активних учасниць-виконавиць (разом з дочкою О.Зайцевою) Полтавського товариства камерної музики [13,с.827]. Протягом свого першого сезону (з грудня 1909 року по перше травня 1910 року) новоутворене товариство підготувало і з успіхом провело вісім камерних зібрань, до концертних програм в яких входили різножанрові твори західноєвропейських та російських композиторів. Діяльність цього Товариства заповнювала проміжок між концертами симфонічних зібрань Полтавського відділення ІРМТ і надавала можливість сповна виявити виконавські можливості музикантів Полтави. На якийсь час губернське місто перетворилося на своєрідну камерно-інструментальну столицю (деякі з камерно-інструментальних творів виконувалися у Полтаві раніше, ніж у Києві). Концерти привабили належну увагу відповідної публіки, а виконавці отримали широке визнання музичної громадськості, адже відомо, що публіка завжди приходила на «особистість» - композиторів і виконавців. Художніми успіхами, неабиякою популярністю Товариство було зобов'язане активній діяльності та «енергії» своїх учасників-виконавців, про що зазначала на своїх сторінках центральна музична преса: «Варта також бути відзначеною діяльність, організованого ... полтавського Товариства камерної музики... Виконавці наступні... п.К.А.Зайцева, дочка її – Олена Зайцева, Ю.М.Лямі, А.О.Силенчук, М.А.Шимкова, п.п. В.Ф.Кульвєць та І.Г.Ейзлер (рояль)» [13,с.827, 828].

Як ініціатор та активна учасниця-виконавиця Товариства камерної музики К.Зайцева робила все можливе для того, щоб зробити доступними для полтавчан концерти високої художньої цінності. Діапазон представлених творів був величезним – від спадщини віденських класиків (скрипкова соната F-dur Л. Бетховена) до творчості російських композиторів (фортепіанний ансамбль As-dur М. Іпполітова-Іванова; тріо B-dur Ант. Рубінштейна). Прем'єрний рік товариства співпав з ювілейними та пам'ятними датами відомих західноєвропейських музикантів, які широко відзначалися у всьому світі. У зібраннях Товариства звучали камерно-інструментальні твори Е.Гріга, Ф.Мендельсона, К.Сен-Санса, П.Чайковського, Р.Шумана. Широко представлені були у концертних програмах також опуси російських композиторів, діяльність яких, незважаючи на молодий сценічний стаж, набула визнання як у публіки, так і у музичних критиків - А. Аренського, О. Гречанінова, С. Рахманінова. Свою активну діяльність у рамках Товариства камерно-інструментальної музики К.Зайцева продовжувала і у подальші роки існування мистецького об'єднання .

Впродовж усього творчого життя К.Зайцева суміщала у своїй мистецькій діяльності роботу виконавця та викладача. Працювала у навчальних закладах губернського центру - Полтавському інституті шляхетних дівчат (1876 - 1911), музичних класах Ф.Базилевич (директор Л. Лісовський) (1903 - 1911), фортепіанних класах А.Душкової-Левітіної (1912 - 1914). За такий великий проміжок часу Зайцева, без сумніву, виховала чималу кількість учнів, дала путівку у життя значній кількості обдарованих вихованців. На жаль, ця сторінка творчої біографії К.Зайцевої залишається мало висвітленою у дослідженнях вітчизняних музикознавців.

Найголовнішою справою усього мистецького життя Зайцевої-старшої, вінцем педагогічної діяльності можна вважати блискучий виступ її донечки Олени, Зайцевої-молодшої, який відбувся у стінах Московської консерваторії у квітні 1916 року. У музичних колах провідного музичного закладу Росії величезну сенсацію викликала випускна програма О.Зайцевої, яка складалася із сорока опусів, в тому числі Тридцяти двох сонат Л.ван Бетховена. Випускниця (кл.О.Гольденвейзера) отримала золоту медаль, диплом «вільного художника-віртуоза» і лауреатки Імператорської Московської консерваторії з увічненням її імені на «Золотій дошці» закладу. Опанування повним циклом фортепіанних сонат Бетховена вимагає від виконавця не лише великих інтелектуальних та художніх сил, а й часу. Чи можливо опанувати на високому художньому рівні юній, хоча і феноменально обдарованій піаністці сонатні опуси Бетховена за такий короткий проміжок часу навчання у консерваторії, як п'ять років... За дослідженням Б.Вольмана, майже всі сонати Бетховена «досить вільно читав з листа, знав і грав» до 15-ти річного віку С.Майкапар. Перше ж виконання музикантом циклу із Тридцяти двох сонат Бетховена відбулося лише через сорок три роки (1925/1926 рр., Ленінград). Саме через такий великий проміжок часу піаніст зрозумів, що фортепіанні сонати німецького генія властиві його артистичному «я», «уповні усвідомив, що саме твори цього композитора він здатний передати по-своєму, з глибоким розумінням їх змістовності та виявом їх стильових особливостей» [3,с.26]. Упродовж дванадцяти років працювала над опануванням сонатного циклу німецького генія українська піаністка, корифей харківської піаністичної школи М.Єщенко. Можемо припустити, що до Москви Зайцева-молодша, ймовірно, приїхала з певним напрацюванням. У формуванні інтересу «золотої медалістки» до творчості німецького класика, витоків роботи над його сонатним циклом стояла, ймовірно, Зайцева-старша.

Серед музикантів-професіоналів Полтави останньої чверті XIX – початку XX ст. К.Зайцевій належить одне з чільних місць. Впродовж майже сорока років (1876-1914) вона стабільно активно працювала у сфері поширення музичної просвіти. Входила до нечисленного кола тих вибраних митців-ентузіастів, які чинили постійний і міцний вплив на музичне життя губерньського центру. Діяла в ім'я майбутнього Полтави. Сприяла формуванню її мистецького обличчя. Творила нове життя. Культурно-освітня діяльність талановитого педагога-музиканта більше ніж епізод в історії музичної культури Полтави. Пік самовідданої невпинної праці К.Зайцевої збігається з часом коли у музичному житті Полтави відбувалися важливі зміни. Сподіваємося, що непересічна особистість К.Зайцевої привабить увагу вітчизняних дослідників, наукові праці яких відкриють шанувальникам української музичної культури нові сторінки творчої біографії педагога-музиканта. Вони, безумовно допоможуть прийдешнім поколінням ясніше уявити собі минуле української культури.

Література

1. Баренбойм Л. Антон Григорьевич Рубинштейн: В 2-х томах. Т II. 1867-1894. – Л.: Госмузизд, 1962. – С.242.
2. Вести отовсюду // Музыкальный труженик. – М., 1907. – 15 октября. – Ч. 24. – С. 13.
3. Вольман Б. Самуил Моисеевич Майкапар. Очерк жизни и творчества. – Л.: Советский композитор, 1963. – С.9, 26.
4. Геника Р. Игнатий Мошелес // Русская Музыкальная Газета. – 1905. – №13. – С. 372.
5. Кауфман Л.С., Ахшарумов Д. В. Визначний музичний просвітитель. – К.: Музична Україна, 1971. – С.7,8.
6. Кузик В. Листи Д.В.Ахшарумова до Д.М.Ревуцького // Український музичний архів. Документи і матеріали з історії української музичної культури. – Вип.3. – К. : Центрмузінформ, 2003. – С. – 143.
7. Курковський Г.В. Вітвицький Й.Ф. Науково-методичні записки. – Т II. – Вип.2. Питання фортепіанної музики. – К. : Мистецтво, 1964. – С. 91.
8. Литвиненко А. І. Леонід Лісовський і музичне життя Полтави на зламі XIX-XX ст. // Культура України. Збірник наукових праць. Вип.8. – Х.,2001. – С.168, 170.

9. Литвиненко А. І. Інструментальне виконавство Полтавщини другої пол.. XIX – поч. XX ст. (До проблем становлення регіональної музичної культури). Мистецтвознавчі аспекти славистики. Збірник наукових праць. До XIII міжнародного з'їзду славистів. Наукові записки культурологічного семінару. – Вип.2. – К., 2002. – С.87.
10. Литвиненко А.І. Полтавщина. Музична культура (XIX – поч..XX). – К.:Автограф, 2011. – С.68, 150-172.
11. Майкапар С.М. Годы учения. – М.:Ленинград, 1938. – С. – 181.
12. Музыка в провинции. Корреспонденция из Полтавы // Российская Музыкальная Газета. - 1910. - №15. – С. 423, 424.
13. Музыка в провинции. Корреспонденция из Полтавы // Российская Музыкальная Газета. - 1910. - №39.– С. 827, 828.
14. Оголевец В.С. Музичне життя Полтави наприкінці XIX у першій чверті XX ст. (спогади) // Рідний край. – 2000. – №2(3). – С.113,116, 117.
15. Первая страничка из истории Полтавского института благородных девиц. // Киевская старина – 1900. – Ноябрь-Декабрь. – С288, 289.
16. Разные известия. Полтава // Российская Музыкальная Газета. – 1899. – № 14. – С. 450.
17. Таранченко.О. Музыка у творчості життя. Анатолій Буцькой – неординарна особистість, митець, вчений. // Науковий вісник НМАУ ім. П.І.Чайковського. Збірник статей. – Вип. 112. – К., 2014. – С.-75.
18. Хроніка. / «Артист». – М.,1889. – Кн. 4-6. – Декабрь. – С. 202, 203.
19. Шамаева К.И. Музыкальное образование на Украине в первой половине XIX века. На материале Волынской, Киевской, Подольской, Полтавской, Черниговской губерний. – К., 1992. – С.130, 131.

References

1. Barenboym L. Anton Grigor'yevich Rubinshteyn: V 2-kh tomakh. T II. 1867-1894. – L.: Gosmuzizd, 1962. – S.242.
2. Vesti otovsyudu // Muzykal'niy truzhenik. – M., 1907. – 15 oktyabrya. – CH. 24. – S. 13.
3. Vol'man B. Samuil Moiseyevich Maykapar. Ocherk zhizni i tvorchestva. – L.: Sovetskiy kompozitor, 1963. - S.9, 26.
4. Genika R. Ignatiy Moshelles // Russkaya Muzykal'naya Gazeta. – 1905.-№13. – S.372.
5. Kaufman L.S., Akhsharumov D. V. Vznachniy muzichniy prosvítitel'. – K.: Muzichna Ukraïna, 1971. – S.7,8.
6. Kuzik V. Listi D.V.Akhsharumova do D.M.Revuts'kogo // Ukraïns'kiy muzichniy arkhív. Dokumenti í materiáli z ístoríji ukraïns'koji muzichnoji kul'turi. – Vip.3. – K. : Tsentr muzinform, 2003. – S. – 143.
7. Kurkovs'kiy G.V. Vítvits'kiy Y.F. Naukovo-metodichní zapiski. – T II. – Vip.2. Pitannya fortepiannoji muziki.– K. : Mistetstvo, 1964. – S. 91.
8. Litvinenko A.Í. Leoníd Lísovs'kiy í muzichne zhittya Poltavi na zlamí XIX-XX st. // Kul'tura Ukraïni. Zbírnik naukovikh prats'. Vip.8. – KH.,2001. – S.168, 170.
9. Litvinenko.A.Í. Ínstrumental'ne vikonavstvo Poltavshchini drugoji pol. XIX – poch. XX st. (Do problem stanovlennya regional'noji muzichnoji kul'turi). Mistetstvoznachní aspekti slavistiki. Zbírnik naukovikh prats'. Do XIII mízhnarodnogo z'jizdu slavístív. Naukoví zapiski kul'turologíchnogo semínaru. – Vip.2. – K., 2002. – S.87.
10. Litvinenko A.Í. Poltavshchina. Muzichna kul'tura (XIX – poch..XX). – K.:Avtograf, 2011. – S.68, 150-172.
11. Майкапар С.М. Gody ucheniya. – М.:Leningrad, 1938. – S. – 181.
12. Музыка v provintsii. Korrespondentsiya iz Poltavy // Rossiyskaya Muzykal'naya Gazeta. 1910. №15. – S. 423,424.
13. Музыка v provintsii. Korrespondentsiya iz Poltavy // Rossiyskaya Muzykal'naya Gazeta. 1910. №39.– S. 827, 828.

14. Ogolevets' V.S. Muzichne zhittya Poltavi naprikíntsi XIX u pershíy chverti XX st. (spogadi) // Ridniy kray. – 2000. – №2(3). – S.113,116, 117.
15. Pervaya stranichka iz istorii Poltavskogo instituta blagorodnikh devits // Kiyevskaya starina – 1900. – Noyabr'-Dekabr'. – S288, 289.
16. Raznyye izvestiya. Poltava // Rossiyskaya Muzykal'naya Gazeta. – 1899. № 14. – S. 450.
17. Taranchenko.O. Muzika u tvorchosti zhittya. Anatoliy Buts'koy – neordinarna osobistist', mitets', vcheniy // Naukoviy visnik NMAU ím. P.Í.Chaykovs'kogo. Zbirnik statey. – Vip. 112. – K., 2014. – S.-75.
18. Khronika / «Artist». – M.,1889. – Kn. 4-6. – Dekabr'. – S. 202, 203.
19. Shamayeva K.I. Muzykal'noye obrazovaniye na Ukraine v pervoy polovine XIX veka. Na materiale Volynskoy, Kiyevskoy, Podol'skoy, Poltavskoy, Chernigovskoy guberniy. – K., 1992. – S.130, 131.

В статье освещаются некоторые страницы творческой биографии талантливого украинского педагога-музыканта Екатерины Алоизовны Зайцевой. Рассматриваются особенности её многогранной культурно-просветительской деятельности, роль и место в музыкальной жизни Полтавы последней четверти XIX – начала XX в. Представлены (частично) программы концертных выступлений пианистки. Обобщаются сведения о значимости вклада в становлении и развитии музыкальной жизни Полтавы вышеуказанного периода.

Ключевые слова: *Екатерина Зайцева, пианистка (солистка, концертмейстер, ансамблистка), педагог, музыкально-общественный деятель.*

Some pages of the creative biography and talented Ukrainian of the teacher-musician Ekaterina Aloizivna Zaytseva are covered in article. Features of her many-sided cultural and educational activity, a role and the place in art space of Poltava of the last quarter of XIX - the beginnings of the 20th century, Time when in musical life of Poltava there were important changes are considered. The office environment of K. Zaytsevoi at the time of her work as the music-master in Institution for young ladies is found out. The circle of creative communication is outlined. It is noted organizing abilities of the artist. Reviews of the central musical press of the Russian Empire of that time are provided (briefly). Programs of concert speeches of pianists move (partially). Data concerning the artist's contribution to formation and development of musical life of Poltava above the specified period are generalized. The outstanding role was played by Zaytseva teacher's activity in development and to formation of pianistic abilities of her daughter, Elena, Zaytseva Jr., the gold medallist of the Moscow conservatory. Life in the province where each step of the person on a look, and the musician - in particular, service to art, distribution musical educations, promoting of opuses of high samples of world musical literature isn't same simple business. About it on notes of "The musical toiler" observers of the first musical magazine in the territory of pre-revolutionary Russia repeatedly noted, I saw the task not only according to life of professional musicians, but also to assistance of improvement of their household and legal status. It is not only constant fight for advantage the musician's rank, for respect for a profession of the artist and his personality. Not to be dissolved in a daily routine of the small city, not to fall morally in a provincial whirlpool, having lost the art talent, on forces to the person with a strong internal core, brightly outlined creative person. Cultural and educational activity of K. Zaytsevoi deserves bigger attention of the Ukrainian musicologists, and her name - on return from oblivion.

Some pages of the creative biography and talented Ukrainian of the teacher-musician Ekaterina Aloizivna Zaytseva are covered in article. Features of her many-sided cultural and educational activity, a role and the place in art space of Poltava of the last quarter of XIX - the beginnings of the 20th century. Programs of concert speeches of pianists move (partially). Data concerning the artist's contribution to formation and development of musical life of Poltava above the specified period are generalized.

Keywords: *Ekaterina Zaytseva, pianist (soloist, leader, ansamblistka), teacher, musical and public deyatel.lichnost. Cultural and educational activity of K. Zaytsevoi deserves bigger attention of the Ukrainian musicologists, and her name - on return from oblivion.*

УДК 378.001: 78.07

Павленко О. М.

ДЖАЗОВА ОСВІТА У США: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено історико-педагогічні аспекти становлення професійної джазової освіти у США. Проаналізовано особливості сучасної системи американської освіти. Розкрито основні етапи розвитку джазової освіти на прикладі тривірневої системи американської освіти. Наведено вищі навчальні заклади, які надають висококваліфіковану підготовку в галузі джазового мистецтва. Розкрито особливості джазового навчання у найкращих спеціалізованих музичних навчальних закладах – Музичний коледж Берклі та Консерваторія Нової Англії. Особливу увагу приділено музикантам-педагогам, які стояли біля витоків джазового навчання та сприяли розвитку джазової освіти.

Ключові слова: *музична освіта, професійна джазова освіта в США, джазове мистецтво, університети, коледжі, навчальні джазові програми, методи джазового навчання.*

Важливою умовою забезпечення демократичного розвитку суспільства, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості є якісна освіта. Сучасні глобалізаційні трансформаційні процеси, які відбуваються у системі вітчизняної освіти обумовлені пошуком нових підходів, форм, методів навчання. Вагоме значення в реформуванні системи музичної освіти є вивчення та використання кращих здобутків європейського і світового освітнього досвіду. Особливої уваги серед держав світу в організації джазової освіти заслуговує досвід Сполучених Штатів Америки, що має значні досягнення у цій галузі.

Мета статті полягає у висвітленні основних етапів становлення та розвитку джазової освіти в США, з'ясуванні специфіки навчання джазу у провідних американських вузах.

Особливості американської освітньої сфери вивчали науковці О. Бевз, П. Вербицька, О. Заболотна, М. Красовицький, О. Романовська, Ю. Романовська, О. Романовський та ін. У США до проблем музичної освіти зверталися М. Каплан, Ч. Леонард, К. Томсон, М. Палмер, У. Уебер та ін. Питання джазової освіти розглядали Д. Бейкер, Дж. Кокер, Д. Мерфі, К. Мошков, О. Руеда, Б. Тейлор, та ін.

Освіта в США є тим соціальним інститутом, який здійснює важливі економічні, соціальні, пізнавальні та комунікативні функції. Порівнюючи сучасну систему американської освіти із освітніми системами провідних європейських країн, можна відзначити низку суттєвих відмінностей, а саме: відсутність у США єдиних державних освітніх стандартів, високий рівень децентралізації. Федеральний уряд країни мінімально впливає на систему освіти, а питання освітньої політики регулюються урядами штатів і місцевою владою.

Система освіти у США складається з кількох рівнів: дошкільна, середня (шкільна) та вища. Дошкільна освіта (preschool) – це освітні програми для дітей 3-5 років, що нагадують звичні нам дитячі садочки. Існують також приватні установи дошкільної освіти. Обов'язкову середню освіту діти отримують у школах трьох рівнів: початкова школа (elementary school), середня школа (middle school) і вища школа (high school). Після закінчення школи можна продовжити навчання у вищих навчальних закладах (коледжах, університетах, спеціалізованих інститутах), які мають три рівні освіти: undergraduate (бакалаврат, чотири роки навчання, ступінь бакалавра), graduate (магістратура, два роки навчання, ступінь магістра) і postgraduate (три роки навчання, захист дисертації, ступінь доктора філософії).